

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

2006-1

COMBIMARKT

&

STUDIO EDE

VOORDEEL IN FOTO EN VIDEO

TEL. STUDIO EDE 0318 - 653363

Grotestraat 62, Ede tel. 0318-616414
Bellestein 21, Ede tel. 0318-614300
Stadspoort 10, Ede tel. 0318-652121
Hoofdstraat 24, V'daal tel. 0318-512689
Molenstraat 3, Rhenen tel. 0317-616866
PB 8170 6710 AD EDE

**FOTO
FILM
VIDEO
STUDIO**

Winkelcentrum Bellestein 21, 6714 DP Ede, tel.: 0318-640479
Contactlenzen / Oogmetingen / Oogdrukcontrole

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken
Draadmateriaal
Gereedschap
Verf
IJzerwaren

* Bezorgen gratis
Hout Board Triplex
Wandplaten Schroten
Wandweefsel

Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611 680

** Wij geven u een deskundig advies*

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
34e jaargang nr 1 voorjaar 2006

Van het bestuur

Door Jos van Raan

Het bestuur wenst u een heel gelukkig nieuw jaar en spreekt de wens uit dat de aanzet voor de vele verbeteringen, die in 2005 ingezet zijn, dit jaar voortgezet kunnen worden. Dat begint al met de heropening op 9 maart van ons museum dat een grondige opknappbeurt heeft gekregen: fris geschilderde muren, nieuw plafond en verbeterde verlichting.

U treft over de opening in deze Zandloper volop informatie aan. Veel vrijwilligers en niet te vergeten de vaste "bemanning" van ons museum hebben hier hard aan gewerkt. Het resultaat kunt u komen bekijken.

De redactie van de Zandloper is op volle sterkte. Dick Kranen en Kees Lohuizen, oude bekenden van de werkgroep Geschiedenis, hebben ook in de redactie plaatsgenomen. Dat belooft wat.

Ook het bestuur zit vol plannen voor het komende jaar, waaronder mooie exposities en veel lezingen over allerlei boeiende onderwerpen. De eerste lezing is al op 19 maart over Rembrandt; het is tenslotte Rembrandtjaar. Maar we beginnen op 9 maart met een tentoonstelling over schilders uit Renkum.

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

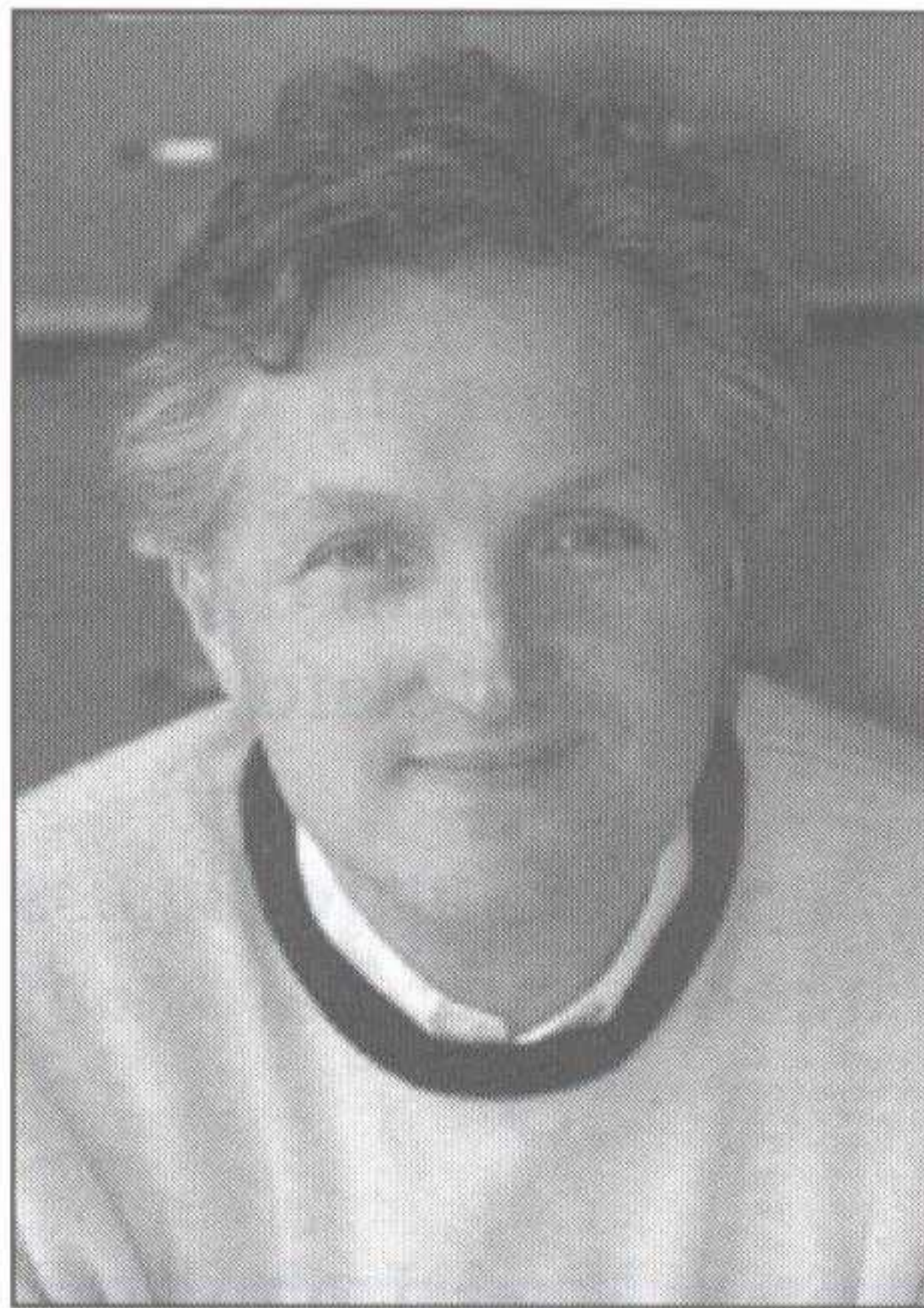
- * De contributie bedraagt € 12,50 per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 van de Vereniging Oud Ede te Ede.
- * Het dagelijks bestuur bestaat uit de heren Ir. B. Lagerweij (vz), J.M. van Raan (secr.) en F. Toonen (penningmeester)
- * Beëindiging lidmaatschap uitsluitend schriftelijk, uiterlijk drie maanden van tevoren.
- * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede. Tel. (0318) 61 95 54.
- * Fax: (0318) 65 33 89; E-mail: hismuseumede@hetnet.nl; Internet: www.historischmuseumede.nl
- * Het museum is di./zo. open 's middags van twee tot vijf uur, op zondag tot vier uur.
- * Conservator van het museum is drs. D.J. List.
- * De redactie bestaat uit de heren H. Post, eindredactie, F.G. van Oort en H. van Scherrenburg, K. Lohuizen, D. Kranen en mevr. G. Meijer
- * De redactie behoudt zich het recht voor tot weigeren van een artikel.
- * Overname artikelen na schriftelijke toestemming Historisch Museum Ede.
- * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede.

ISSN 1384-7090

Nieuwe baan voor Dirk-Jan List

Door Herman van Scherrenburg

Verbaasd was eigenlijk niemand toen bekend werd dat onze conservator Dirk-Jan List op korte termijn het museum gaat verlaten. De gemeentelijk bezuiniging kostte hem een groot deel van zijn werk. Hij was genoodzaakt om zo spoedig mogelijk een andere baan te vinden. Dat dit zo snel is gelukt had men niet voor mogelijk gehouden. Per 1 april treedt hij in dienst bij het Stedelijk Museum Schiedam. Als conservator historische collectie zal hij in teamverband gaan functioneren. In zijn functie wordt hij verantwoordelijk voor de ontsluiting en presentatie van het wetenschappelijk onderzoek van deze collectie.

Dirk-Jan heeft zijn studie gevolgd aan de Rijksuniversiteit Leiden. De studierichting was kunstgeschiedenis en archeologie. Zijn afstudeerscriptie ging over kunstnijverheid, met als hoofdthema klassieke onderkleding. Als bijvakken had Dirk-Jan gekozen voor klassieke archeologie en museologie.

Met de nieuwe baan wordt een periode van 13 jaar afgesloten. Op 15 februari 1993 kwam Dirk-Jan in dienst van de Historische Vereniging. Hij heeft de Edese periode positief ervaren. Zijn conclusie is dat tentoonstellingen extra publiek trekken, al is het hem wel opgevallen dat typisch edese minder publiek trekken. Hij is benieuwd hoe de organisatie en opbouw van tentoonstellingen in de nabije toekomst zullen worden opgepakt. Een zeker specialisme hiervoor is toch noodzaak. Dirk-Jan blijft overigens actief voor de Historische lingeriecollectie Nederland, met behulp van lezingen en presentaties blijft hij zich op dit gebied inzetten.

Nieuwe eindredacteur

Het bestuur van de Vereniging Oud Ede heeft mij per 1 januari 2006 aangesteld als eindredacteur van De Zandloper. Omdat ik binnen de Vereniging een nog onbekend gezicht ben, wil ik mij even voorstellen.

Ik ben 62 jaar. Na de School voor de Journalistiek heb ik gewerkt bij onder andere de dagbladen Nieuwe Haarlemse Courant en De Tijd, de Grote Spectrum Encyclopedie, Elseviers Weekblad en de Stichting voor Publieksvoorlichting over Wetenschap en Techniek. Momenteel ben ik chef-redacteur van de teletext van de drie SBS-zenders (SBS 6, NET 5 en Veronica). Afkomstig uit de Randstad, woon ik "pas" sinds 1993 in Ede.

Mijn taak als eindredacteur van De Zandloper zal zijn de redactionele voortgang van ons blad te stroomlijnen en te coördineren. Mijn functie ligt dus vooral op het organisatorische vlak. De inhoud van De Zandloper wordt verzorgd door de (enthousiaste en uiterst deskundige) redactie.

Hans Post

Samenstelling bestuur

Voorzitter: E. Lagerweij

Vice-voorzitter: J.A. Posthuma

Secretaris: J.M. van Raan

Penningmeester: F. Toonen

Leden: J.H. Hus (Monumentenzaken), J.G. te Lintelo (Museumzaken en Publiciteit), mevr. G. Meijer (Zandloper en Geschiedenis)

Museumnieuws

Door Dirk-Jan List

Verbouwing

Wekenlang is er heel hard gewerkt aan het opknappen van de binnenzijde van ons museum pand. Na 15 jaar moesten de gescheurde muren en de afbladderende plafonds hoognodig worden opgeknapt, zeker daar de buitenzijde kort hiervoor gerenoveerd was opgeleverd.

Maar er was meer aan de hand. Veel collectiestukken pronkten al meer dan 15 jaar in de vaste presentatie. Vooral bij enkele textielstukken zijn de gevolgen hiervan pijnlijk zichtbaar. En deze lichtschade is niet meer te herstellen.

Samen met de aannemers werd een totaal lichtplan opgesteld. Hierdoor worden de ruimten goed verlicht en kan naar wens een collectiestuk extra worden uitgelicht. Zonlicht van buiten wordt zo veel mogelijk geweerd.

De samenwerking met elektriciens, schilders, timmerlieden en vitrinebouwers was uitermate goed. Bij eventuele obstakels werd gezamenlijk naar een oplossing gezocht en, naar tevredenheid van beide partijen, gevonden. Het resultaat is een nieuwe, vlotte presentatie die warmte uitstraalt!

Herinrichting

Door de jaren heen heeft het museum interessante collectiestukken als schenking mogen ontvangen. Bijvoorbeeld het 'portret' van het ENKA-complex uit 1950, geschilderd door Eversen. Daarnaast zijn opmerkelijke collectiestukken aangeschaft. Ik noem de twee schilderijen van Witsen en zijn leerlinge Wandscheer. Dergelijke werken horen op een perfecte locatie in het museum te hangen. Deze herinrichting was dan ook zeker geen overbodige luxe.

Intern is het museum op z'n kop gezet. De nieuwe vaste presentatie is totaal anders ingericht. De opzet blijft overigens wel thematisch. De lichtgevoelige voorwerpen worden echter nu op de bovenverdieping gepresenteerd, terwijl voorwerpen die tegen een stootje kunnen op de begane grond worden getoond.

Met name de afdeling archeologie krijgt een volledig nieuwe uitstraling. De overzichtelijke grote wandvitrine en de ruimere opzet maken het mogelijk met een rondleiding hier een redelijk grote groep mensen te woord te staan. Tevens komen de voorwerpen beter tot hun recht.

De thema's die ruim de aandacht krijgen zijn de militairen, de industrie (ENKA), de religie en het onderwijs en Edese auteurs. Maar ook de Edese klederdracht en de lokale schilderkunst worden niet vergeten.

Het museum zoekt nog steeds militaire uniformen van vóór 1950 en onderdelen van of gehele klederdrachten uit de gemeente Ede. Bijzondere items van in Ede wonende schrijvers zijn meer dan welkom!

Wisseltentoonstellingen

De openingstentoonstelling gaat over de kunstvereniging Pictura Veluvensis. Hierover meer in dit blad. In september dit jaar zal, in een bijzonder museaal samenwerkingsverband, een presentatie worden verzorgd over 100 jaar garnizoen. De werkgroep die hiermee is belast is al volop in de weer. Ook in dit kader is het museum op zoek naar uniformen en speciale militaire zaken van vóór 1950. Het is immers de opzet dat na het vertrek van de militairen en hun musea uit Ede de presentatie over de militairen en het garnizoen in ons museum wordt uitgebreid. Maar hiervoor hebben we wel materiaal nodig!

Hiervoor kunt u telefonisch contact opnemen met de conservator Dirk-Jan List (0318-619554) of per e-mail (hismuseumede@hetnet.nl).

Leven en werken Van Murk Balt

Door Hetty Blaauw–de Wit

Inleiding

Op 15 juli 2003 overleed mevrouw Edith Anna Elly Gunther, geboren Meschter, te Ede op de leeftijd van 93 jaar. Zij was de laatste vertegenwoordigster van het Natuurkuuroord Dominus Providebit, dat aan het begin van de twintigste eeuw gevestigd was in het deel van Ede dat nu Beatrixpark heet.

Het Natuurkuuroord werd geleid door Murk Balt. In het binnen- en buitenland genoot hij bekendheid om zijn wijze van genezen, waarbij grote betekenis toegekend werd aan het gebruik van geneeskrachtige kruiden. In Ede kende men hem als dokter Balt.

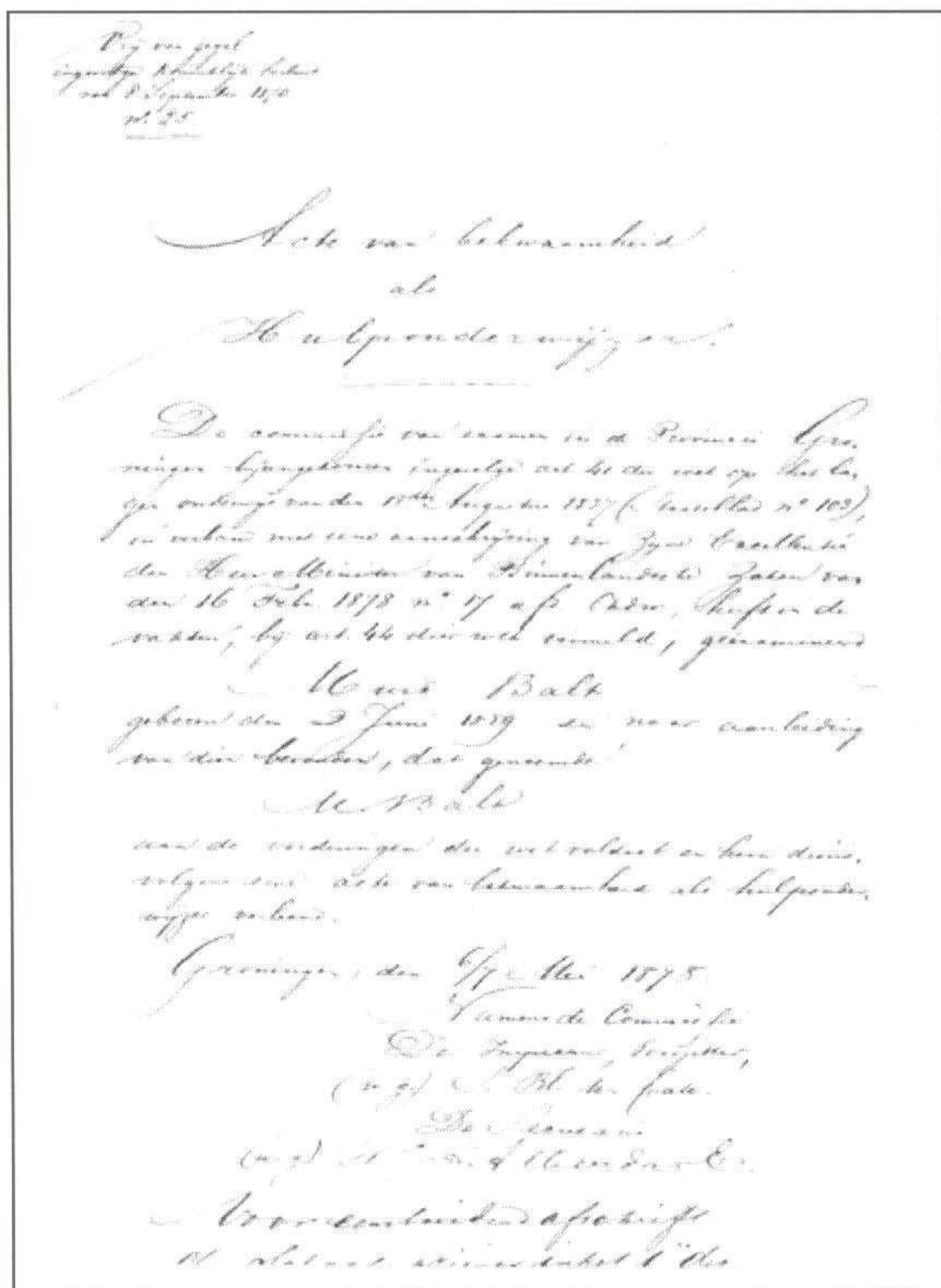
Elly Gunther woonde tot haar dood in hetzelfde huis waar ook Balt gewoond heeft. Het stond in een klein stukje bos in het Beatrixpark. Door het vertellen van dit op feiten gebaseerde verhaal willen wij voorkomen dat ook de herinnering verdwijnt.

Ik heb mij verdiept in de archiefstukken en al lezende rees bij mij het vermoeden dat Balt geen afgestudeerde arts was. Mijn nieuwsgierigheid was gewekt en ik besloot een en ander goed uit te zoeken.

Hulponderwijzer

Murk Balt, geboren op 2 juni 1859 in Sellingen, gemeente Vlagtwedde (provincie Groningen), is een zoon van predikant Pieter Balt en zijn vrouw Oetske Brandsma. Na de lagere school ontvangt hij van zijn dertiende tot zijn vijftiende jaar particulier onderwijs in Drachten, daarna bezoekt hij vier jaar de Rijkskweekschool te Groningen.

Op 6 en 7 mei 1878 doet hij examen en hij behaalt de acte van bekwaamheid als hulponderwijzer. Op 10 mei verklaart de commissie van examen in de Provincie Groningen dat door Murk Balt een voldoende examen is afgelegd in de Gymnas-

tiek. Op 15 en 16 mei van hetzelfde jaar legt hij ook nog een voldoende examen af in het Teekenen. Op 7 september 1878 besluit de gemeenteraad van Leek om Murk Balt met onmiddellijke ingang te benoemen als hulponderwijzer te Zoutkamp tegen een salaris van f 650,— per jaar. In de daaropvolgende jaren staat hij voor de klas. Na de dood van zijn vader in 1881 moet hij gedeeltelijk in het onderhoud van zijn moeder en vijf jongere broers en zusters voorzien.

In zijn later opgestelde in het Engels gestelde curriculum vitae vermeldt Murk Balt dat hij in die tijd les in massage krijgt van professor doctor Ranke, verbonden aan de Rijksuniversiteit van Groningen. Daarnaast bekwaamt hij zich in de natuurkundige en medische wetenschap (the whole physical and medical science).

Al dat werken en studeren breekt hem op, want in 1886 raakt hij overwerkt en hij gaat naar Godesberg in Duits-

land om op te knappen. Na zijn genezing neemt hij de studie weer serieus op en daarnaast gaat hij ook talen studeren. (studied strange languages).

Getuigschrift

Hij wordt assistent van een homeopathisch arts in Bonn. In 1889 volgt hij een cursus Hygiënische Therapie, gegeven door professor doctor C. von Mosengeil, verbonden aan de universiteit van Bonn. Van Von Mosengeil ontvangt Balt op 19 juli 1889 een met de hand geschreven getuigschrift. Hierin staat dat Murk Balt, gymnastiekleraar uit Nederland (Turnlehrer aus Holland), een cursus in massage heeft gevolgd en dat hij daarbij grote vlijt en interesse getoond heeft. Von Mosengeil kan Murk Balt aanbevelen als een goede masseur.

Den Haag

In 1893 vestigt Balt zich in Den Haag, waar hij een instituut voor natuurlijk genezende methodes begint. Volgens eigen zeggen behaalt hij daar goede resultaten (excellent result). Ook heeft hij inmiddels, weer volgens eigen zeggen, een grote en gespecialiseerde (select) bibliotheek in vijf talen opgebouwd.

Vanuit Den Haag gaat hij geregeld naar Duitsland en daar leert hij, bij diverse professoren en doctoren, het op een natuurlijke wijze stellen van een diagnose door het bestuderen van het gelaat en de ogen, door het bekijken van de urine en het analyseren van de stem.

Eerste erkenning

In 1896 wordt hij toegelaten tot de Vereniging van alle in Duitsland werkzame artsen, geneeskundigen en vrouwelijk artsen die een geneeswijze zonder medicijnen toepassen. (Verein der ausübenden Vertreter der Naturheilkunde). De vereniging heeft waardering voor het jarenlange en zegenrijke werk aan het ziekbed dat Herrn Murk Balt in Haag (Holland) gedaan heeft en ze heeft respect voor zijn nobele karakter. Hij wordt opgenomen als lid van de vereniging en de oorkonde wordt hem op 1 april uitgereikt. Het is geen aprilgrap; dit document ligt in het gemeentearchief van Ede.

Brochure

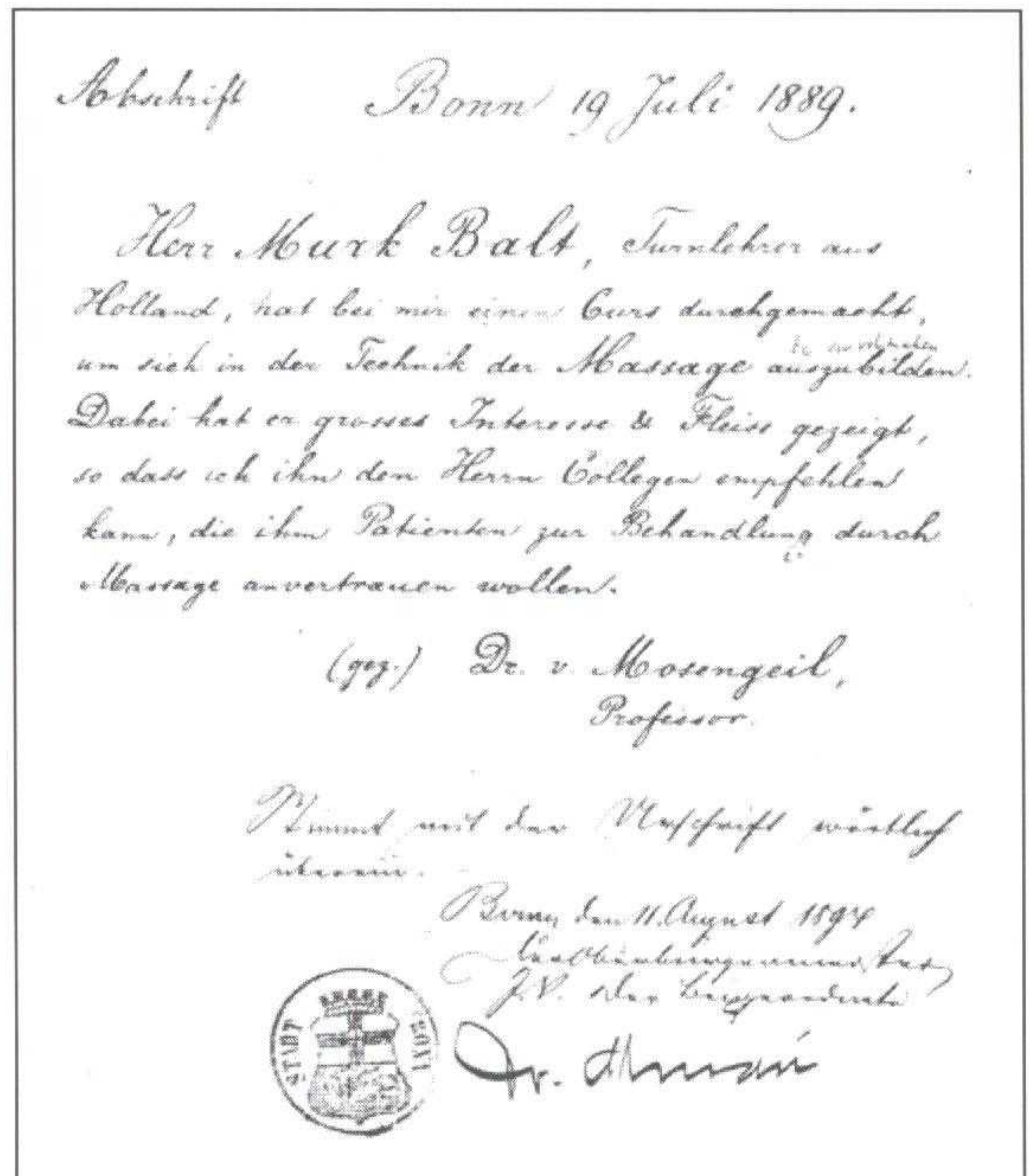
In 1904 vestigt Balt zich aan de Beatrixlaan 8a in Ede. Hier schrijft hij in 1908 een verhandeling waarin hij zich de vraag stelt of men met plantengeneesmiddelen zou moeten werken of met chemische middelen: Plantengeneesmiddelen of chemische preparaten, een 43 pagina's tellende brochure, geschreven in de wijde stijl van die tijd. Hij haalt schrijvers uit de Oudheid aan die de geneeskracht van plantaardige geneesmiddelen beschrijven. In het Duits citeert hij uitgebreid Duitse geneeskundigen die de heilzame werking van plantaardige geneesmiddelen propageren.

Hij beschrijft overigens geen enkel geval waarbij hijzelf een gunstig resultaat van plantaardige geneesmiddelen geconstateerd heeft. Aan het eind van zijn verhandeling stelt hij zich op het standpunt dat plantengeneesmiddelen te verkiezen zijn boven chemische preparaten.

Verdere erkenning

Op 22 maart 1909 wordt hij als erelid toegelaten tot de Vereniging voor Opvoedkundig en Vreedzaam Werk "Onze Tijdgenoten" (Opera Educativa Pacifica "I Nostri Contemporanei"), gevestigd te Rome. De bijbehorende oorkonde vermeldt "belangrijke beschermheren" (o.a. een prins, een groothertog en de presidenten van Guatemala en Venezuela met naam en toenaam). Iets daaronder worden de kennelijk iets minder belangrijke "beschermheren en weldoeners" opgenoemd (prinsen, prinsessen, kardinalen, bisschoppen, hofdames van de koningin, senatoren en generaals). Hij ontvangt dit erelidmaatschap voor zijn humanitaire en wetenschappelijke verdiensten. De directeur-generaal die de oorkonde heeft ondertekend is prof. P. Carducci Teisser.

Tevens krijgt Murk Balt een brevet waarmee hem toestemming wordt verleend voor het dragen van de versierselen behorend bij de derde klasse van "Onze Tijdgenoten" tijdens vergaderingen, officiële feesten, congressen enz.

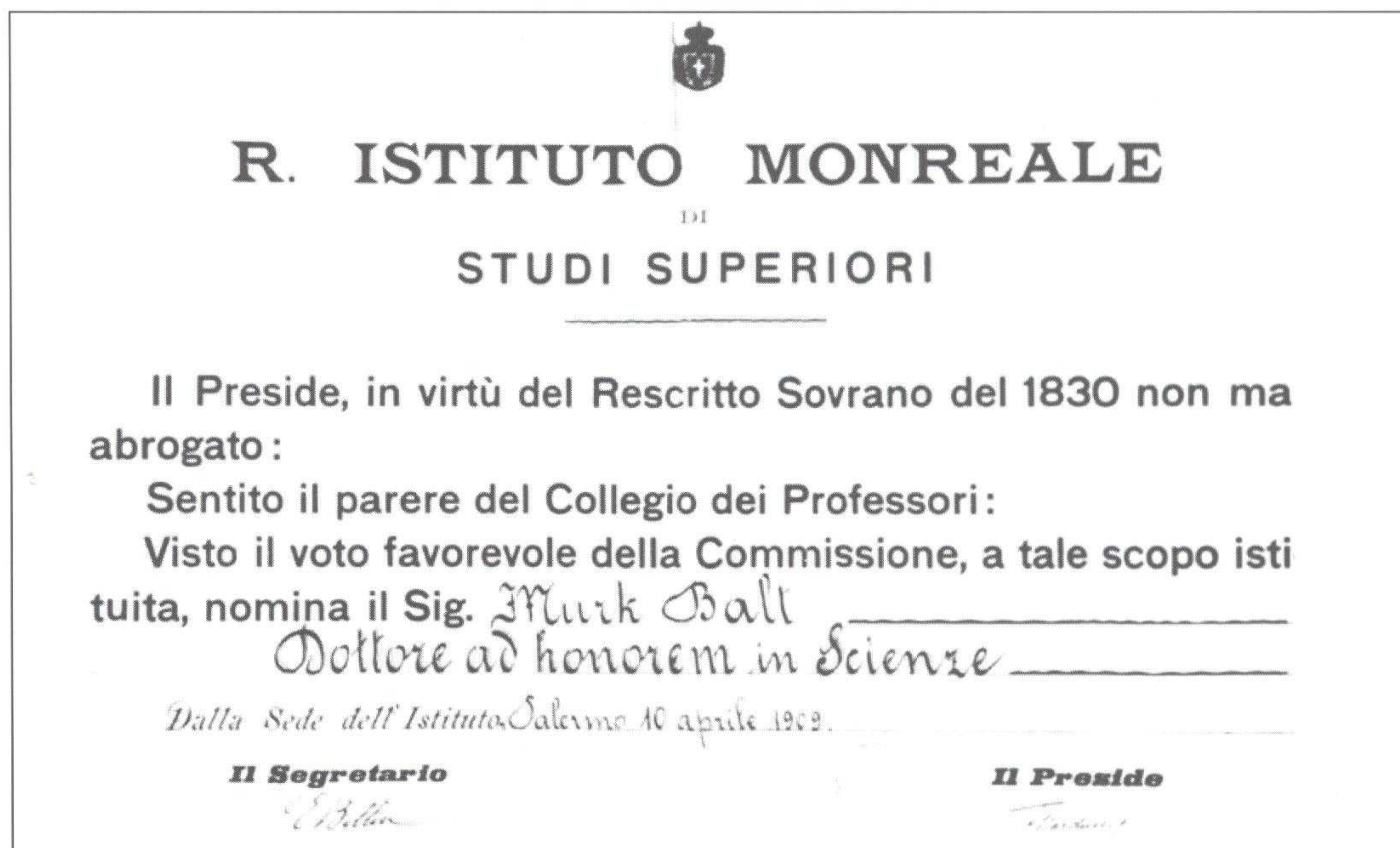

Diezelfde Teisser schrijft in maart 1909 een zeer lovend stuk in het lijfblad van "Onze Tijdgenoten" over het werk van Murk Balt. Zo noemt hij bijvoorbeeld het geschrift: "Plantengeneesmiddelen of chemische preparaten" een meesterwerk (*capo lavoro*).

Eredactor

Er wacht Murk Balt nog meer erkenning in Italië. Op 10 april 1909 wordt hij door het Koninklijke Instituut Monreale voor Hogere Studies (R. Istituto Monreale di Studi Superiori) benoemd tot Eredactor in de Wetenschappen (Dottore ad Honorem in Scienze). De oorkonde is ondertekend door de voorzitter en de secretaris van het in Palermo gevestigde instituut. Het schijnt dat Balt zijn eerdergenoemde in het Engels gestelde curriculum vitae, dat gedateerd is maart 1909, geschreven heeft op verzoek van het Istituto Monreale.

Tot slot wordt Balt door het Centrum Carducciano van Proza en Poëzie (Centro Carducciano di Prosa e Poesia) op 23 juni 1918 het diploma van Erelid verleend voor zijn letterkundige verdiensten. Het centrum is gevestigd in Rome en het diploma is medeondertekend door (daar heb je hem weer!) prof. P. Carducci Teisser.

Twijfel

Tijdens mijn onderzoek naar het leven en werken van Balt kreeg ik gaandeweg een steeds sterker vermoeden dat hij geen afgestudeerde arts was en dat geen enkele erkende universiteit hem ooit een eredoctoraat heeft verleend. Zelf maakt hij ook geen melding van een artsenstudie in zijn in het Engels gestelde curriculum vitae. Hierin noemt hij zijn geschrift Plantengeneesmiddelen of chemische preparaten een "dissertation" hetgeen de indruk wekt dat het een proefschrift is. In het

Nederlands noemt hij het echter een brochure.

Mijns inziens kwamen drie universiteiten voor nader onderzoek in aanmerking: de universiteiten van Groningen, Bonn en Palermo op Sicilië.

Groningen

Op mijn vragen antwoordde de Universiteit van Groningen (RUG) dat in de jaarboeken over de periode 1878/1907 geen gegevens betreffende een academische opleiding van Murk Balt te vinden zijn. Hij heeft in die periode niet ingeschreven gestaan als regulier student en geen examens afgelegd binnen de Faculteit Geneeskunde. Vanzelfsprekend heb ik ook gevraagd of het mogelijk zou kunnen zijn dat een zekere prof. Ranke les heeft gegeven aan Balt. Hierop is het antwoord (na een lofrede op de populariteit van Ranke):

Ranke was ècht een persoonlijkheid, die zeker ook veel private studenten zal hebben gehad. Mijn vermoeden is, dat bij het ontbreken van een reguliere opleiding tot fysiotherapeut de door u genoemde Murk Balt een aantal colleges bij Ranke gevolgd heeft naast of als voorbereiding op een praktijk van masseur o.i.d.

Nog een citaat uit de brief: *Het is evenwel heel goed mogelijk dat de heer Balt privaatcolleges heeft gehad van een Groninger hoogleraar: zulks was in die tijd niet ongebruikelijk. Mocht dat laatste het geval zijn geweest, dan heeft dat zeker niet geleid tot het recht op het voeren van een academische titel vanwege een opleiding aan de RUG.*

De brief is gedateerd 14 januari 2004 en is ondertekend door Drs. J.M.F. (Han) Borg, hoofd van de Centrale Studentenadministratie RUG.

Bonn

Aan de universiteit van Bonn heb ik gevraagd of Murk Balt daar heeft gestudeerd en of een zekere prof. C. von Mosengeil daar bekend is. Het antwoord luidt (vertaald): *Dank u voor uw vraag. Prof. Carl von Mosengeil (1840–1900) was van 1876 tot 1898 buitengewoon hoogleraar Chirurgie aan de Universiteit van Bonn. Tijdens deze periode is helaas geen student ingeschreven met de naam Murk Balt. In het zomersemester 1889 hield prof. Von Mosengeil een college met de titel: “Enkele uitgekozen hoofdstukken van de chirurgische therapie” (Heilgymnastiek en massage). In dit semester was slechts een enkele Nederlander aan de Medische Faculteit in Bonn ingeschreven. Deze heette Franz Rosenstein en kwam uit Leiden.* De brief is gedateerd 20 januari 2004 en ondertekend door Christian George.

Misschien was de administratie van de inschrijvers voor het zomersemester 1889 (een soort vakantiecursus?) niet geheel op orde. Want het is zeker dat Balt op 19 juli 1889 een met de hand geschreven getuigschrift van prof. Von Mosengeil heeft gekregen.

Palermo

Aan de universiteit van Palermo (Università Degli Studi di Palermo) heb ik schriftelijk de vraag gesteld of het Istituto Monreale di Studi Superiori bekend is/was bij de universiteit en of dit instituut bevoegd is/was een internationaal erkende doctorstitel te verlenen. Een kopie van de oorkonde, behorende bij het eredoctoraat, had ik bijgevoegd. Het antwoord liet op zich wachten. Na enig aandringen kwam er een e-mail, ondertekend door Orazio Cancila met het volgende bericht (vertaald):

“Ik heb hier de kopie van het vermoedelijke eredoctoraat van de heer Murk Balt voor mij liggen. Het lijkt mij duidelijk vals. Volgens de lokale geschiedkundige professor Schiró heeft er in Monreale nooit een koninklijk instituut voor hogere studies bestaan. Ook in Palermo is nooit een dergelijk instituut geweest. Monreale kan echter ook een achternaam zijn. In ieder geval, aangenomen dat het wel bestaan zou hebben, kon het niet gerechtigd zijn om erdoctoraten toe te kennen. (.....) Als ik alles zo bekijk, was die meneer Balt een verdienstelijk bedrieger”.

Ede

Zoals reeds gezegd vestigt Murk Balt zich in 1904 in Ede. In het huidige Beatrixpark koopt hij van de buurt Ede-Veldhuizen een heuvelachtig stuk grond met stuifzanden, vliegdennen en heide.

In de Edesche Courant van 19 augustus 1960 wordt een artikel aangehaald uit de Edese Courant van 21 augustus 1935. Dit artikel geeft een goed inzicht in de situatie van destijds. Het artikel begint aldus:

“De Maanderheuvels”

Aan de Zuidzijde van Ede heeft zich in den loop der jaren, trots den honger naar bouwgrond, waaraan velen ten prooi waren, nog steeds ongerept weten te handhaven een zeer mooi stukje natuurschoon, genaamd “De Maanderheuvels”. Oudere Edenaren weten zich natuurlijk nog heel goed te herinneren het uitgestrekte zandverstuivingsgebied, dat zich vijf en twintig à dertig jaar geleden, uitstreckte, waar nu de Verlengde Maanderweg loopt, vanaf de Talmalaan tot den Kerkweg. Voor ruim een kwart eeuw was daar alles een zandwoestenij, dor en doodsch. Van een weg was toen geen sprake. Door het mulle, bolle stuifzand liep slechts een karrespoor, en de voetgangers, die, om van het dorp naar de Maanderbuurt te gaan, den euvelen moed hadden zich van dezen, eigenlijk onbegaanbare weg te bedienen, kregen het daarbij zwaar te verantwoorden.

Tot zover het citaat. (De tegenwoordige Prinseselaan heette destijds Talmalaan).

Het Natuurkuroord Dominus Providebit

Murk Balt trouwt op 2 augustus 1894 in de Nieuwe Kerk in Den Haag met Adele Louise Elisabeth John. Adele is Duitse, geboren in Berlijn op 7 juli 1870. In zijn in het Engels gestelde curriculum vitae zegt hij hierover (vertaald): *“In 1894 trouwde ik met mevrouw Adele Louise Elisabeth John, van de oude familie Von John –Schadowsky”.* Opmerkelijk is dat hij de familienaam John een tikkeltje interessanter wil maken door te verwijzen naar de *oude familie Von John-Schadowsky*.

Zijn vrouw is geestesziek en voor haar gezondheid bouwt hij een *tijdelijk woonhuisje* in Ede. Dit huisje heeft diverse adressen gehad. Aanvankelijk Veldhuizen Ec 43a, daarna Talmalaan 1 en Talmalaan 19 en uiteindelijk Beatrixlaan 8a. Het tij-

Murk en Adele Balt

delijke verblijf in het huisje in de bossen had waarschijnlijk een gunstige uitwerking op de gezondheid van zijn vrouw, want het tijdelijke wordt al vlug een permanent woonhuis.

Hier sticht hij zijn Natuurkuuroord Dominus Providebit, een verpleeginrichting voor ernstig chronische ziekten. Dominus Providebit, betekent: De Heer zal voorzien. Op Balts persoonskaart in het gemeentearchief staat als beroep: Heilgymnast.

Dat is (later?) doorgestreept en veranderd in: Directeur Stichting voor Natuurkuur.

Het is aannemelijk dat hij in de jaren tussen 1904 en ongeveer 1920 mede in zijn onderhoud voorziet door het geven van heilgymnastiek. Waarschijnlijk behandelt hij thuis ook chronisch zieke patiënten. In 1910 geeft hij een boekje uit getiteld: *“Uw persoonlijk belang”*, geschreven in opdracht van *den Bond tegen vaccinatiedwang*. Het boekje

De “tijdelijke” woning

bevat, inclusief foto's, 40 pagina's. Het is een oproep

om je niet te laten inenten tegen tuberculose en pokken: *“Het is echter geheel onnodig zich van zulke gevaarlijke middelen te bedienen, want bij een ondervinding van ruim 20 jaar weet ik dat bijv. tuberculose door voorzichtig individueel toegepaste hygiënische of zoogenaamde natuurgeneeskundige methoden beslist te genezen is, indien de levenskracht van den lijder niet al te zeer ondermijnd is”*.

Zijn methode van op natuurlijke wijze genezen krijgt steeds meer bekendheid, met name in Duitsland en Italië. Anderzijds laat Balt zich weer inspireren door de populariteit die de natuurlijke geneeswijze in Duitsland geniet.

Het Heidehuis

Het gaat Balt kennelijk goed, want successievelijk koopt hij stukken grond in het Maanderzand en de Maanderheuveld. In 1920 besluit hij zijn kuuroord grootser aan te pakken. Op een afstand van een paar honderd meter van zijn woonhuis laat hij een kliniek bouwen. In februari 2001 is de kliniek afgebroken na vele jaren als woonhuis te zijn gebruikt. Momenteel staat op die plaats een dubbelwoonhuis met het adres Beatrixlaan 45 en 45a. In de kliniek kan hij een stuk of zes patiënten huisvesten. Verspreid over het terrein worden zeven draaibare koepels gebouwd, waarin de patiënten kunnen rusten, al genietend van de zon, de gezonde dennenlucht en de rust.

In de zomer van 1923 verblijft de vrouw van Balt enige tijd in Ermelo (in een kliniek?) en op 4 november 1923 overlijdt zij kinderloos op de leeftijd van 53 jaar.

Personeel. Rechtsvoor Elly Gunther

Balt is dan 64 jaar.

Waarschijnlijk gaat het in die tijd goed met de kliniek. Ik heb daar geen schriftelijke bewijzen van kunnen vinden, maar er werken daar dan meerdere huishoudelijke hulpen vaak afkomstig uit Duitsland. Op 2 februari 1927 neemt Edith Anna Elly Meschter, geboren op 23 november 1909 in Seigritz in Silezië (destijds Duitsland, nu Polen), haar intrek in het huis van Murk Balt op de Beatrixlaan 8a.

Ze is een zogenaamde Haustochter: ze wordt behandeld als een lid van het gezin, maar moet wel huishoudelijk werk verrichten.

Op 31 oktober 2000 had ik een gesprek met Elly Gunther, geboren Meschter. Ze was toen 90 jaar. Ze vertelde dat het terrein van Balt geen omheining had en dat er zeven draaibare koepels op het terrein stonden. Bij de kliniek was een moestuin aangelegd en een bongerd. Ze sprak met eerbied en bewondering over “de dokter”. Volgens Elly was hij “natuurarts en homeopaat” en hij had gestudeerd in “Bonn en Zwitserland”.

Op 11 maart 2002 had ik een gesprek de heer H.J. Pereboom (nu overleden). Hij woonde als kind naast het terrein van Balt en hij vertelde dat de patiënten vlakbij de kliniek horizontaal (behalve het hoofd) ingegraven werden in de zandverstuiving. Op het terrein waren door middel van rietmatten windstille gangen gemaakt. Eén windstille gang liep van het woonhuis van Balt naar de kliniek. Ongeveer waar nu het huis Margrietlaan 9 staat, lag volgens de heer Pereboom, een “natuurvijver”. Het klopt dat naast de kliniek een zandverstuiving lag; deze is goed te zien op een luchtfoto uit 1956.

De kliniek wordt door het personeel en de patiënten Het Heidehuis genoemd. Een voor de hand liggende naam, want juist bij Het Heidehuis gaan de dennenbossen over in open veld, waarschijnlijk heide. Goed te zien op een luchtfoto uit 1929.

Het dagelijks leven

Om de patiënten van het nodige eten en drinken te voorzien wordt veelvuldig heen en weer gelopen met grote dienbladen.

Volgens een achterneef van Balt, de heer mr. F.G.P. Diermanse uit 's Gravenzande, begint Murk Balt elke morgen, samen met het personeel en de patiënten, de dag met een “Andacht”. Dit is een korte, huiselijke godsdienstoefening, waarbij wordt gebeden en gezongen en uit de Bijbel gelezen. Waarschijnlijk in het Duits, gezien de Duitse vrouw en de meerdere Duitse hulpen.

Op 4 november 2004 had ik een gesprek met de heer A.L. Gaazenbeek. Hij vertelde dat hij als jongen van een jaar of tien op de Verlengde Maanderweg speelde (soms met Herman Krebbers). Ze speelden dan rovertje op het terrein van Balt. Het was een soort zandverstuiving, begroeid met lage dennenbosjes en hei. In de bosjes stonden houten huisjes met ligstoelen. Hij vertelde: “En nu komt het ...daar

woonden naakte personen! Dat was natuurlijk reuze spannend!” Zonder verder commentaar had zijn moeder gezegd: *”Ik heb liever niet dat je daar speelt”...*

Naakt in de dennenbossen vertoeven werd destijds door artsen kennelijk als gezond ervaren. De heer Gaazenbeek vertelde: *”Als kind had ik huidproblemen en ik was met mijn moeder voor een consult bij de destijds bekende homeopaat dokter Adriani in Heelsum. De dokter keek mij aan en vroeg aan mijn moeder: Hebt u thuis dennenbomen? Dan moet u hem ’s morgens vroeg of ’s avonds laat naakt langs de dennentakken en dennenstruiken laten lopen.”*

De appels en peren in de bongerd en de bessen in de moestuin van Het Heidehuis trekken natuurlijk de aandacht van de kwajongens uit de buurt. Er schijnt een soort bewaker rondgelopen te hebben die Otto Spies heet en door de jeugd Otje Pies wordt genoemd.

In het Edes Nieuwsblad van 28 april 1983 staat een artikeltje van H.J. Nijenhuis. Hij schrijft onder andere:

”Mede door de geïsoleerde ligging van de villa, waar niemand kwam die daar niets te maken had, hing een waas van geheimzinnigheid over het natuurgeneesoord. Een loodgieter, die regelmatig de asfaltdaken moest repareren vertelde dat, als hij de mastiekketel had branden, de patiënten werd aangeraden de scherpe peklucht diep in te ademen. Een ander wist te vertellen dat ook modderbaden werden toegepast, maar een feit is dat heel wat mensen in deze woeste, maar gezonde omgeving genezing hebben gevonden”.

Of dat laatste waar is kan ik bevestigen noch ontkennen; ik heb nergens een soort patiëntenadministratie kunnen vinden.

Geheimzinnig

Het woord geheimzinnig komt vaak opduiken in de geschriften en verhalen over Murk Balt.

Op 18 oktober 2004 had ik een gesprek met mevrouw A.J. Crop-den Ouden. Ze was toen 93 jaar en vertelde dat ze als jong meisje aanvankelijk in Boskoop woonde. Ze was naar Ede verhuisd, omdat de dokter in Boskoop had gezegd dat de boslucht goed voor haar longen zou zijn. Ze is toen met haar moeder voor een consult bij dokter Balt geweest. Het advies van Balt was dat ze bij hem moest komen kuren. Maar ze had tegen haar moeder gezegd dat ze dat niet wilde: *”Ik vond het er geheimzinnig en niet prettig”.*

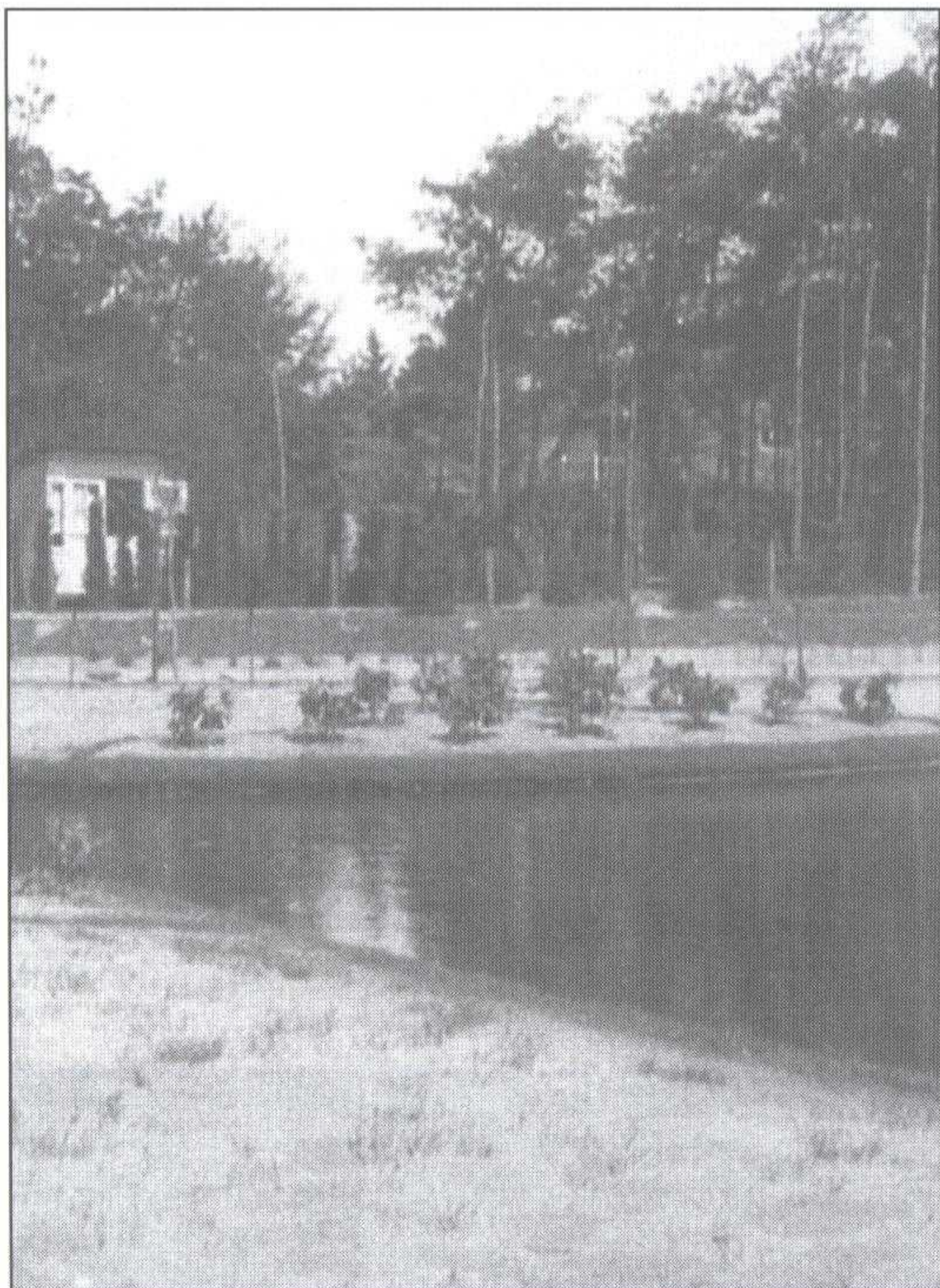
Meerdere oudere Edenaren die ik heb gevraagd naar het natuurkuuroord van Balt wisten me niet veel te vertellen, maar vrijwel iedereen nam het woord geheimzinnig in de mond.

In het eerder genoemde artikel in de Edesche Courant over *”De Maanderheuvelds”* staat de volgende passage:

”Voor de Edenaren is dit gebied - laten wij het maar eerlijk opbiechten - altijd min of meer geheimzinnig geweest. Dr. Balt, den eigenaar, zag men wel eens in het dorp en hem kende men wel. Maar zijn huis wist vrijwel niemand te staan en tot op den huidige dag zullen er

Grethe

Het toenmalige Maanderzand ten tijde van Murk Balt. Links is een koepel zichtbaar

slechts weinig Edenaren zijn, die U den weg kunnen wijzen naar de woning van Dr. Balt. Voor geheimzinnigheid was echter niet de minste grond en men kan dan ook veilig zeggen, dat zij slechts voortspoot uit de onbekendheid met het terrein, waarvan het betreden verboden was en met de exploitatie waarvan evenmin velen op de hoogte waren”.

En 25 jaar later staan in de Edese Courant van 6 september 1960 de “Bennekumse Krabbels” van een zekere Gaart Derk: “...Veur de Ese bevolking is dî gebied altijd ’n bietje geheimzinnig gewèest, umdâ ’t verboje terrein was en ôk al umdâ men nie op de hoogte was, wâ de eigenaor, dokter Balt, daor eigeluk uitspoekte. (...) Zoals gezeid was ’t verboje gebied en was mî prikkelraad afgezet. Dokter Balt zelf maakte dageluks ’n wandelingetje over z’n terrein, bij slecht weer gehuld in ’n lange keep, en als t’r onraad was, dan wier Willum d’r op uitgestuurd um de jonges achter de vodde te zitten die daor in de denne zatte te reupe of andere baldaodigheid uitvuurden”.

Willum en Otje Pies: twee bewakers van het terrein van Balt!

Notenbladeren

Maar geheimzinnig of niet, allen die betrokken zijn bij Dominus Providebit vormen een hechte gemeenschap.

In de loop van de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw vestigen familieleden en aangetrouwde familieleden van Balt zich gaandeweg in de buurt van het natuurkuuroord.

Een zuster van Balt, Johanna Balt, trouwt met een zekere dominee Diermanse; ze wonen op de Klinkenbergerweg. Een zoon van dit echtpaar, Oetse Diermanse, trouwt met een huishoudelijk hulp van Murk Balt. Het is bekend dat deze Oetse Diermanse notenbladeren haalt bij de architect/aannemer van de kliniek (Het Heidehuis), de heer Eijlander op de Bergstraat. Balt gebruikt deze bladeren bij zijn therapieën.

Het geloof van Balt

Er zijn enkele aanwijzingen die duiden op een diep religieus gevoel van Balt. Midden in de Eerste Wereldoorlog is Dr. M. Balt de eerste ondertekenaar van een soort vlugschrift, *Voor den Vrede*, gericht aan: *Onze in den Heere geliefde Broeders en Zusters in de Oorlogvoerende Staten*. Er staan verwijzingen in naar de Bijbel, maar ook uitingen als: “*Wij willen de schuldquaestie voor de beide oorlogvoerende machten niet beschouwen, overtuigd als wij zijn, dat wij ALLEN schuldig zijn, ALLEN de gebo-*

Cijferwerk, maar vooral mensenwerk.

TEN KATE & HUIZINGA
www.tkhabc.com

ACCOUNTANTS • BELASTINGADVISEURS • CONSULTANTS

Eén met uw onderneming.

Stationsweg 39 6711 PK Ede Tel: 0318 - 65 15 04 Fax: 0318 - 65 20 05 E-mail: ede@tkhabc.com

Vestigingen: Enschede - Almelo - Denekamp - Doetinchem - Ede - Haaksbergen - Hengelo - Kampen - Lochem - Oldenzaal - Winterswijk - Wolvega

uw partner in assurantiën en financiële adviezen

Stationsweg 31 • 6711 PJ Ede
 Postbus 8250 • 6710 AG Ede
 Tel: 0318 - 67 27 67 • Fax: 0318 - 67 27 66
 Email: info@stargroup.nl • www.stargroup.nl

den Gods verwaarloosd hebben en niet de broederlijke liefde jegens elkander beoefend”.

Het pamflet is ondertekend door: Het ARBEIDSCOMITE van den “Oproep tot gemeenschappelijk gebed in de neutrale staten VOOR DEN VREDE”. Dit pamflet is ook verschenen in het Engels, Duits en Frans.

Ook ligt in het gemeentearchief van Ede *HET VREDESKLOKJE*, *Maandblad ten dienste van den Evangelie-*

arbeid in Duitschland. Volgens het colofon is Dr. M. Balt te Ede een medewerker. Op zijn gezinskaart in het gemeentearchief is onder het kopje Kerkelijke Gezindte de aanduiding *Chr. Ger.* doorgestreept en vervangen door het woordje *Geen*. Zijn achterneef vertelde dat Balt geen band had met een Nederlandse kerk of een kerkgenootschap. “Hij voelde zich uitstijgen boven het nationaal kerkelijk leven en hij hing een soort internationaal geloof aan”.

Het Interieur van een koepel

Vught

Meerdere personen hebben kortere of langere tijd op de Beatrixlaan 8a gewoond. Aan twee personen wil ik meer aandacht schenken. Het zijn Elly Meschter en Emilie Wolff, destijds respectievelijk 33 en 53 jaar.

Elly woont hier sinds 1927. Emilie is in 1919 van Amsterdam naar Ede gekomen en na op diverse adressen gewoond te hebben komt ze op 21 februari 1941 op de Beatrixlaan 8a wonen.

Emilie is weliswaar Nederlands Hervormd, maar van joodse afkomst. Murk Balt overlijdt op 13 juni 1943. Een paar weken later, op 9 juli, ontvangt Emilie een brief van de Duitse bezetter met de mededeling dat ze zich op 23 juli in Vught moet melden. Grote consternatie bij de twee vrouwen, maar ze bedenken een list.

Kleef

Reclame en Acquisitiebureau

*Gespecialiseerd in: Clubbladen, Programmabladen,
Personeelsbladen, Openingsbrochures*

Wandscheerstraat 37, 6717 KP Ede, telefoon 0318 645542, fax 0318 645543
mobiel 0624 589136 e-mail a.kleef@planet.nl

Op 22 juli gaat Elly naar het station Ede-Wageningen en koopt een retourkaartje Ede-Arnhem voor de volgende dag. Op 23 juli neemt Emilie uitgebreid afscheid van vrienden en kennissen en vertrekt bepakt en bezakt, met de jodenster op, naar het station. Daar koopt ze (misschien in aanwezigheid van wegbrengers?) een enkele reis Vught. Ze stapt in, maar stapt in Arnhem weer uit. Ze doet haar jodenster af en wandelt het station uit, waarbij ze het door Elly gekochte retourkaartje laat zien (In die tijd werd men nog gecontroleerd als men het station verliet.) Emilie gaat naar een vriendin in Arnhem en als het donker is gaat ze met het retourkaartje terug naar Ede. In het donker loopt ze naar de Beatrixlaan 8a en laat zich niet meer zien tot de bevrijding.

Ze beleven nog een spannend ogenblik als op een avond een paar Duitsers het tuinpad op komen lopen. Ze komen binnen en Emilie vlucht hals over kop in het toilet. De Duitsers gaan na een paar korte opmerkingen, waarbij één van hen zijn geweer tegen het toilet plaatst, weer weg. Na de bevrijding komt Emilie ongedeerd weer te voorschijn.

In 1993 schijnt Elly dit verhaal ook verteld te hebben aan wijlen de heer G.W. Bos. Hij vertelde, dat Elly haar verhaal besloot met: "*Dominus Providebit!*"

Emilie Wolff is in 1949 overleden. Ze ligt begraven op de Algemene Begraafplaats in Ede.

Volgeladen boekenplanken

In 1933 is Balt 74 jaar, maar allerm minst uitgeblust. In dat jaar geeft hij zelf een boekje uit met de lange titel: KANKER en andere chronische ziekten en NATUURGENEESWIJZE. Voorkoming en genezing door Murk Balt. Prijs 20ct.

In oktober 1934 verschijnt in het maandblad DE NATUURGENEESWIJZE een artikel over Murk Balt. Het maandblad is gewijd *aan de verbreiding der Natuurgeneeskundige beginselen onder het Nederlandsche volk*. In ellenlange zinnen, soms uitlopend tot 188 woorden, wordt de lof bezongen van Dominus Providebit. Een citaat: "*Hoe zijn de ruim drie uur omgevlogen, welke wij daar in zijn eenvoudige kleine studeer- en werkkamer, waar de namen van alle grootmeesters en voormannen der geneeskunst van iedere richting u van de volgeladen boekenplanken, als oude bekenden vertrouwelijk schijnen toe te knikken en waar gij in de aangrenzende veranda de heilzame kruiden te drogen ziet hangen, welke deze "kenner der natuur uit liefde" zelve, tot heil der lijdenden, gezocht en geplukt heeft, tegenover hem zaten en menige vrucht mochten plukken, aan den boom zijner zoo grondige en rijke kennis, zoo welig wassende. De uren vlogen voor ons beiden om!*"

Nog een paar citaten: "*De verzorging en de voeding (desgewenscht ook vegetarische of rauwkost) laat niets te wenschen over, daarvoor zorgt wel de bekwame en nijvere vrouwenhand, welke Dr. Balt in zoo vele opzichten tot zulk een grooten steun is.*

En verder: Toen wij na de veel en veel te snel vervlogen uren, een eindweegs uitgeleide

gedaan werden door de hier boven genoemde, zoo vriendelijke vrouwelijke rechterhand van den dokter, zagen wij nog herhaaldelijk om naar de kleine, tengere, maar toch nog rechte figuur, die – ofschoon momenteel tengevolge van eene aandoening wat moeilijk ter been, zich daardoor toch niet liet weerhouden, om wuivend en groetend ons een eindweegs in de laan te volgen.....” Enzovoorts, enzovoorts; de zin is nog maar liefst 117 woorden langer!

Het einde van Dominus Providebit

Het is me niet geluk enig inzicht te krijgen in de financiële zaken van het natuurkuuroord, dus het blijft onduidelijk of het exploiteren ervan een lucratieve bezig-

heid was. Wel is mij verteld dat Balt slecht met geld kon omgaan en dat hij, om de boel draaiende te houden, successievelijk stukken grond verkocht. Het schijnt dat hij failliet gegaan is.

Maar hij is ook vrijgevig, want de grond voor de Nieuwe Kerk aan de Verlengde Maanderweg heeft hij geschonken, en patiënten die het niet betalen kunnen behandelt hij gratis.

De krachten van Balt nemen af en op 13 juni 1943 sterft hij *in den gezegenden ouderdom van 84 jaar*. Op de rouwkaart staat ook de naam van E. Meschter met de toevoeging *trouwe Verzorgster*.

Onder grote belangstelling wordt Balt begraven op de Algemene Begraafplaats in Ede. In de Zui-der-Veluwe van 18 juni 1943 staat een uitgebreid verslag. Een citaat: *Dr. Balt was een sterk idealist. Ook zijn geloofsovertuiging en zijn roeping ten opzichte van lijdende medemenschen deden hem vele resultaten bereiken. Bekend is, hoe menigmaal hij onbemiddelde zieken kosteloos opnam en op allerlei*

wijzen krachtig voorthielp. Zijn reputatie als medicus ging tot ver over de grenzen; herhaaldelijk verzorgde hij in zijn stichting buitenlanders, o.a. uit Engeland, ja, zelfs uit Canada kwamen patiënten naar Ede, om bij den vermaarden dr. Balt genezing te zoeken!

Laatste rustplaats

Murk Balt en zijn vrouw liggen begraven op de Algemene Begraafplaats in Ede, op het oude gedeelte vak i graf 20. Toen ik daar ging kijken vond ik een geheel verwaarloosd graf. Bij het hoofdeinde stond een rechtopstaande steen. Het was duidelijk dat een daarop bevestigde plaat of steen er was afgevallen. De plaat was niet te vinden. Het graf was geheel met groen overwoekerd. Iemand die graven onderhoudt en toevallig aanwezig was, zei me dat de plaat wellicht onder al dat groen zou kunnen liggen. Wij maakten het graf schoon en inderdaad, daar lag een groen uitgeslagen marmeren plaat, die ooit van de rechtopstaande steen was afgevallen. Iemand had destijds de moeite genomen de stukken gebroken plaat weer goed neer te leggen.

Met enige moeite kon ik lezen:

Hier rusten in Jezus onze geliefden Adele Luise Elisabeth Auguste Balt-John geb. 7 juli

Tot onze diepe droefheid ging heden naar zijn Heere en Heiland, na een langdurig lijden, onze lieve Broeder en Oom

Dr. Murk Balt,
Weduwnaar van Adele John,

in den gezegenden ouderdom van 84 jaar.

Ede, 13 juni 1943,
Talmalaan 1.

Den Haag: Riëns Balt,
Dopgravenstr. 28. Dr. P. J. J. Diermanse,
H. Diermanse-Croese
en Kinderen.
Ede: M. G. R. Diermanse,
E. Meschter (trouwe Verzorgster).

Liever geen bezoek.

De begrafenis zal plaats vinden op de Algemene Begraafplaats te Ede, Donderdag 17 Juni o.s. Vertrek van Talmalaan 1 te 1 uur.

Elzabeth Beveland-Diermanse, Lieve-Keizer - Telefoon 4965.

1870 overl. 4 nov. 1923 en haar echtgenoot Dr. Murk Balt Natuurarts Geb. 2 juni 1859 overl. 13 juni 1943. Hebr. 13.8.

De tekst van Hebreeën 13 vers 8 luidt: Jezus Christus was, is en blijft voor altijd dezelfde.

Conclusie

Murk Balt heeft geen medische studie aan een universiteit voltooid.

Hij heeft geen eredoctoraat ontvangen van een erkende universiteit, noch in Nederland, noch in het buitenland. Hij is weliswaar door een schimmig instituut in Palermo tot "eredoctor" benoemd, maar dat mag hoogstens als een soort erelidmaatschap worden beschouwd. De aanduiding "bedrieger" onderschrijf ik niet. Voorzover ik kan nagaan heeft hij nooit in een door hem geschreven artikel of bij een door hemzelf uitgegeven brochure de titel doctor gebruikt. Hij heeft in binnen- en buitenland veel cursussen en leergangen in de natuurgeneeswijze gevolgd en hij heeft veel gelezen. Hij heeft zich goed verdiept in de natuurgeneeswijze die in die tijd een grote aanhang had, vooral in Duitsland.

Hij heeft een hang naar gewichtigheid. Zo wemelt het in zijn curriculum vitae van professoren, doctoren en zeer beroemde personen die hem les gegeven hebben. De Duitse naam van zijn vrouw wil hij graag een beetje oppoetsen door te verwijzen naar familie van haar die het voorvoegsel VON in hun naam voeren.

Tijdens zijn studie, en ook later, is hij zeer gericht op Duitsland. Veel personeelsleden zijn van Duitse en Hongaarse afkomst. Opmerkelijk is dat hij in de Tweede Wereldoorlog voor de "goede" kant kiest. Immers, hij neemt in 1941 een vrouw van joodse afkomst in huis. Murk Balt was een gedreven man die rotsvast overtuigd was van de gunstige werking van natuurlijke geneesmethoden, ook bij gevaarlijke ziektes zoals tuberculose en kanker. Hij was ijverig en leergierig en begaan met de lijdende medemens. Hij voelde zich verantwoordelijk voor allen die hem omringden en hij zorgde voor hen als een goed huisvader. Een zekere ijdelheid was hem niet vreemd want hij liet zich graag met dokter aanspreken en klaarblijkelijk heeft hij zich nooit krachtig verzet als anderen hem de titel doctor toeschoven. Hij was een aardige, leergierige, bewogen, ijdele en misschien wat naïeve man.

Ede, februari 2005

Belangrijkste bronnen: Gemeente Archief Ede, Archief Mr. F.G.P. Diermanse, 's Gravenzande; intervieww E.A.E. Gunther-Meschter

In 1936 bezit Balt acht graven in vak I, het oude gedeelte. Hier liggen familie- en personeelsleden begraven. Hij achtte het zijn plicht om voor zijn getrouwen voor een goede rustplaats te zorgen.

Gedenksteen

Na de dood van Murk Balt mocht zijn "trouwe verzorgster" Elly Gunther -Meschter in het huis Beatrixlaan 8a blijven wonen

Ze had me ooit verteld dat bij de bouw van het huis een gedenksteen was ingemetseld. Door het bouwen van een extra muur om het huis was de steen niet meer te zien. Ze kon mij precies

aanwijzen waar de steen zou moeten zitten. Na het overlijden van Elly Gunther was het voor niemand een verrassing dat de eigenaar een sloopvergunning aanvraag, want het "tijdelijke woonhuisje" was zeer bouwvallig geworden. Dankzij goede afspraken met de eigenaar en de sloper kwam de steen op 19 mei 2005 tevoorschijn. De vondst overtrof al onze verwachtingen! Op de steen stond: Gedenksteen Dominus Providebit 1903

Bij de sloop bleek de binnenmuur de vroegere buitenmuur te zijn.

In een sleuf bovenin de steen lag in een loden pijp een perkamenten rol met de tekst:

*In den Naam onzes Heeren Jesu Christi , Amen
L.S.*

Nadat in het jaar onzes Heeren negentienhonderd en twee de Maanderheuvelds, Gode zij lof en dank, door mijnen geliefden Echtgenoot, den Physiater Murk Balt, werden aangekocht, teneinde daarop Kranken onder Gods onmisbaren zegen te genezen, op te bouwen naar ziel en lichaam tot eere van Gods grooten Naam; en nadat besloten was een eerste woning op uit terrein te bouwen, is door mij: Adele, Louise, Elisabeth, Auguste Balt, geborene John (oorspronkelijk van het Duitsche geslacht Von John Schadowsky) deze gedenksteen met de zinspreuk: Dominus Providebit gelegd; in tegenwoordigheid van den Architect Albert Kool en de Aannemers Johannes van der Fluit

en Johannes Diesman, en den Metselaar Gerrit Gazenbeek, en van al de werklieden; en voorts in tegenwoordigheid van mijnen Echtgenoot den Physiater (Natuurarts) Murk Balt en mijnen Zwager

Ds. A.M. Diermanse, mede vertegenwoordigende de Familie in Den Haag, en al de verdere aanwezigen

Daarna volgen de bijbelteksten van 1 Koningen 8 de verzen 28 en 29a en van Psalm 90 vers 17. De oorkonde gaat verder met:

Geschied te Ede, in de Provincie Gelderland, in het Koninkrijk der Nederlanden, op den derden van Herfstmaand in het jaar onzes Heeren negentienhonderd en drie.

Hierna volgen de zelfgeschreven namen (handtekeningen) van Adele Balt, Murk Balt, ds. Diermanse, Albert Kool, de aannemers Joh. van der Fluit en Joh. Diesman, de metselaar G. Gazenbeek en al de verdere aanwezigen. Samen 20 handtekeningen. Voor drie werknemers die niet zelf hun naam konden of wilden schrijven hebben Murk Balt en de aannemers getekend. De oorkonde eindigt met:

Deze Oorkonde werd in een compositiebus gelegd en gesloten door den Loodgieter Coenraad van Beek Jr.

De gedenksteen en de oorkonde zijn tentoongesteld in het Historisch Museum Ede.

Huizen en Grondeigendom van Murk Balt

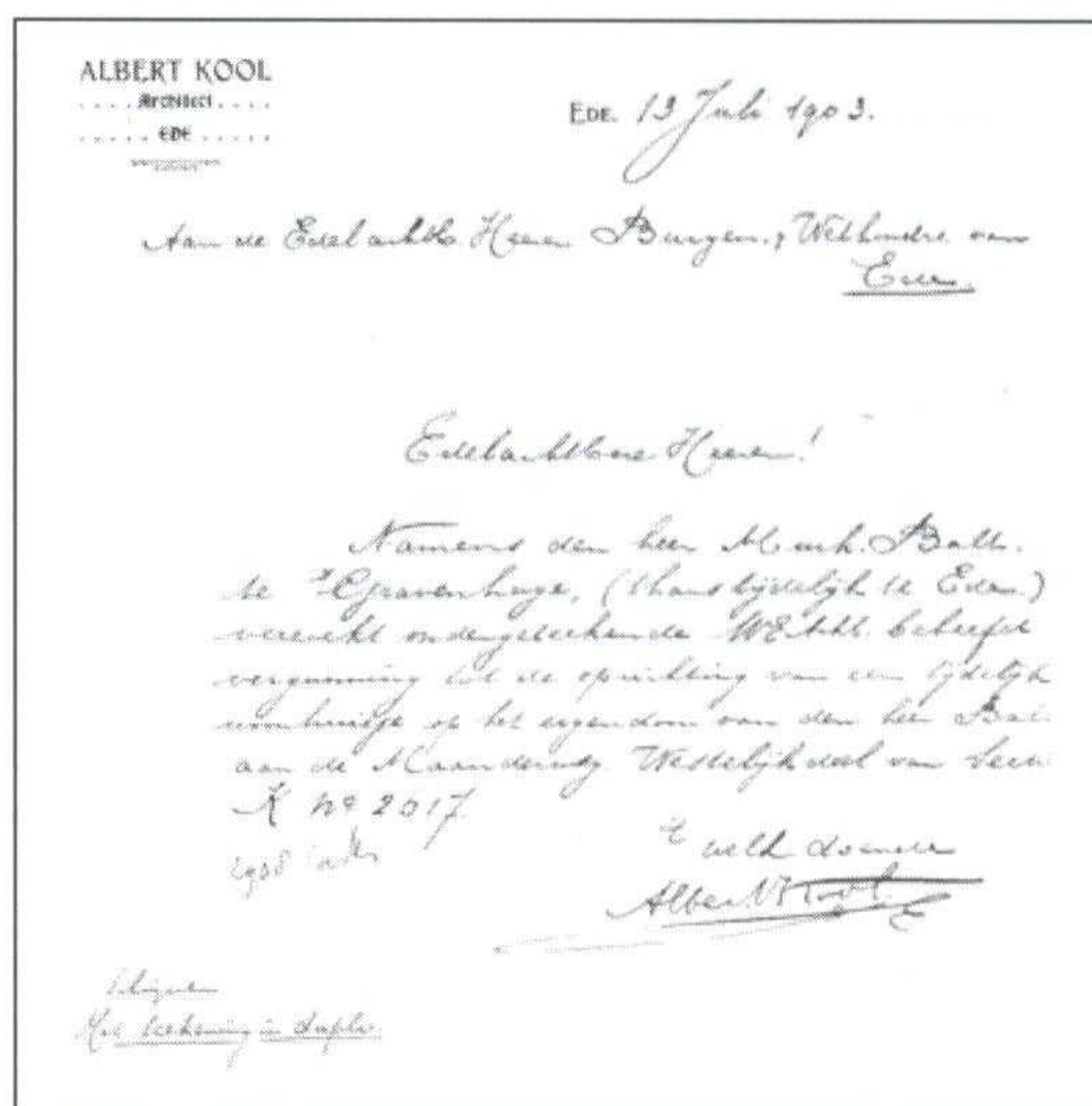
door Gerhard Stempfer

De geschiedenis van het (nu gesloopte) huis Beatrixlaan 8a gaat terug tot ongeveer 1904, toen de heer Murk Balt uit Den Haag een groot stuk grond, voornamelijk begroeid met dennen, kocht van de Buurt Ede-Veldhuizen. De grond had een oppervlakte van 9 ha, 9 are en 40 ca. Het lag tussen de Verlengde Maanderweg, de spoordijk Ede/Wageningen–Nijkerk, de Talmalaan (nu Prinsesselaan) en de grens tussen de Buurt Ede-Veldhuizen en de Buurt Maanen.

Architect Albert Kool uit Ede vroeg in juli 1903 een bouwvergunning aan voor een tijdelijk woonhuisje op het eigendom van de heer Balt aan de Maanderweg. Het huis was genummerd Veldhuizen Ec 43a. Later staat in het adresboek van 1928: Balt Dr. M. Inrichting voor Natuurkuur Dominus Providebit, Talmalaan 1.

De Talmalaan heet nu Prinsesselaan, maar over de Verlengde Maanderweg is nu nog een stuk dat de naam Talmalaan draagt.

Het huisje was aangevraagd als tijdelijk en zo ziet het er op de aanvraagtekening ook uit. Dunne wanden uitgevoerd in een soort houten skeletbouw; niet bepaald

geschikt voor winterse omstandigheden. Om het geheel is later een extra muur gemetseld waardoor het een meer permanent karakter heeft gekregen. Door dit metselwerk is de naast de voordeur ingemetselde steen met de tekst Dominus Providebit aan het oog onttrokken. Aan de westelijke topgevel is een balkon aangebracht. Ook het dak ziet er anders uit dan op de tekening, maar dat zou heel goed gelijktijdig met de bouw gebeurd kunnen zijn.

Op een luchtfoto uit 1929 is ook nog een schuur te zien. Op een foto die volgens zeggen in 1940 genomen is, zijn het dak en de waranda aan de voorzijde nog enigszins herkenbaar. Aan de zuidzijde is een soort serre aangebouwd. Wat oorspronkelijk de voorzijde van het huis was is nu de achterzijde. Dit komt doordat in het begin van de jaren dertig van de vorige eeuw er huizen tussen dit huis en de Talmalaan (Prinsesselaan) gebouwd zijn. De ingang is dus verplaatst naar de voorma-

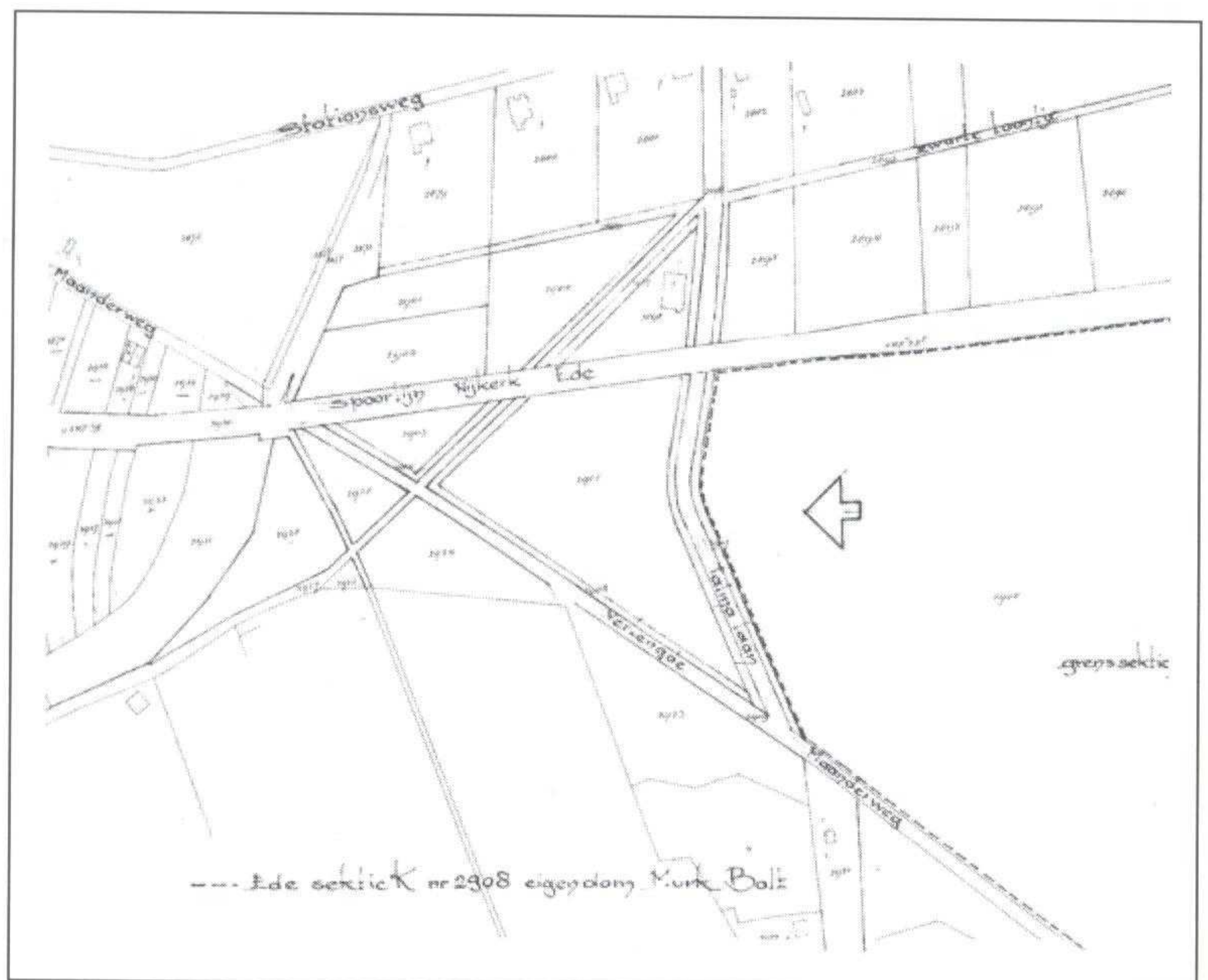
De woning omstreeks 1940.

enige op dit terrein. In 1920 vroeg Balt te Ede vergunningaan voor het oprichten van een gebouw op perceel Sectie D no. 1381. De bouwvergunning werd verleend op 10 maart 1920. Bij de bouwvergunning is vermeld: Deze aanvraag geldt eene wijziging van het reeds goedgekeurde bouwplan met volgnummer 1617. De leges waren 25 cent en de bouwmeester was H.A. Eylander. Het gebouw was gebouwd in twee lagen en gedeeltelijk gedekt met mastiek en gedeeltelijk met zogenaamd onbrandbaar riet. Het had ook een kelder. Het huis stond in de Buurt Maanen, vlakbij de grens met de Buurt Ede-Veldhuizen. De Buurt Ede-Veldhuizen was bebost, terwijl de Buurt Maanen overwegend bestond uit zand en heide. Het is

lige achterkant. Door dit alles is het huis op een soort binnenterrein komen te liggen; temeer daar later aan de oostzijde aan de Beatrixlaan ook woningen werden gebouwd.

Na 1904 breidde de heer Murk Balt zijn bezit steeds verder uit. In 1907 kocht hij van de Buurt Maanen stukken grond van resp. 3 ha, 57 are en 30 ca en van 3 ha, 20 are en 10 ca. In 1921 bezat hij in Maanen 14 ha, 34 are en 8 ca. Dit was het hele Maanderzand, vanaf de spoorlijn tot aan de Verlengde Maanderweg en tot aan de Prins Bernhardlaan aan de zuidzijde. Dus wat nu het Beatrixpark is, was toen zijn eigendom. Daarnaast bezat de heer Balt ook op andere plekken, zoals op de Doesburgerheide en in Otterlo, nog stukken grond. Balt was in die tijd dan ook een vermogend man; wat ook blijkt uit de gemeentelijke belasting die hij in 1916 moest betalen: f 27,86 in belastingklasse 18.

Tot 1920 was het in 1904 gebouwde huis het

dan ook niet vreemd dat dit huis, volgens zeggen, Het Heidehuis werd genoemd. Het huis was bij het natuurkuuroord in gebruik als kliniek en zou later als adres Beatrixlaan 45 krijgen.

Als wij de luchtfoto van 1929 goed bekijken moet naast dit huis nog een gebouw gestaan hebben. Het huis is in 2001 afgebroken en er zijn twee nieuwe woningen voor in de plaats gekomen.

Ede breidde zich in die tijd langzaam maar gestaag uit. Dit terrein lag in het begin waarschijnlijk nauwelijks in de belangstelling; want wie wil er nu wonen op grond waar niets wil groeien? De komst van het bestemmingsplan van 1924 waaruit blijkt dat de gemeente met het gebied andere plannen had, vormde een serieuze bedreiging voor deze gronden. In 1933 werd door de gemeente gedacht aan het aanleggen van een vijver om daarmee het terrein voor bewoning aantrekkelijker te maken. Met het aannemen van het bestemmingsplan van 1935 en het daarna vrij spoedig aanleggen van het wegenpatroon dat nu het Beatrixpark vormt, moest er noodgedwongen een einde komen aan het gebruik door de inrichting. Zo is het grondbezit steeds verder afgebrokkeld, tot alleen het terrein van Beatrixlaan 8a was overgebleven.

Ede, februari 2005

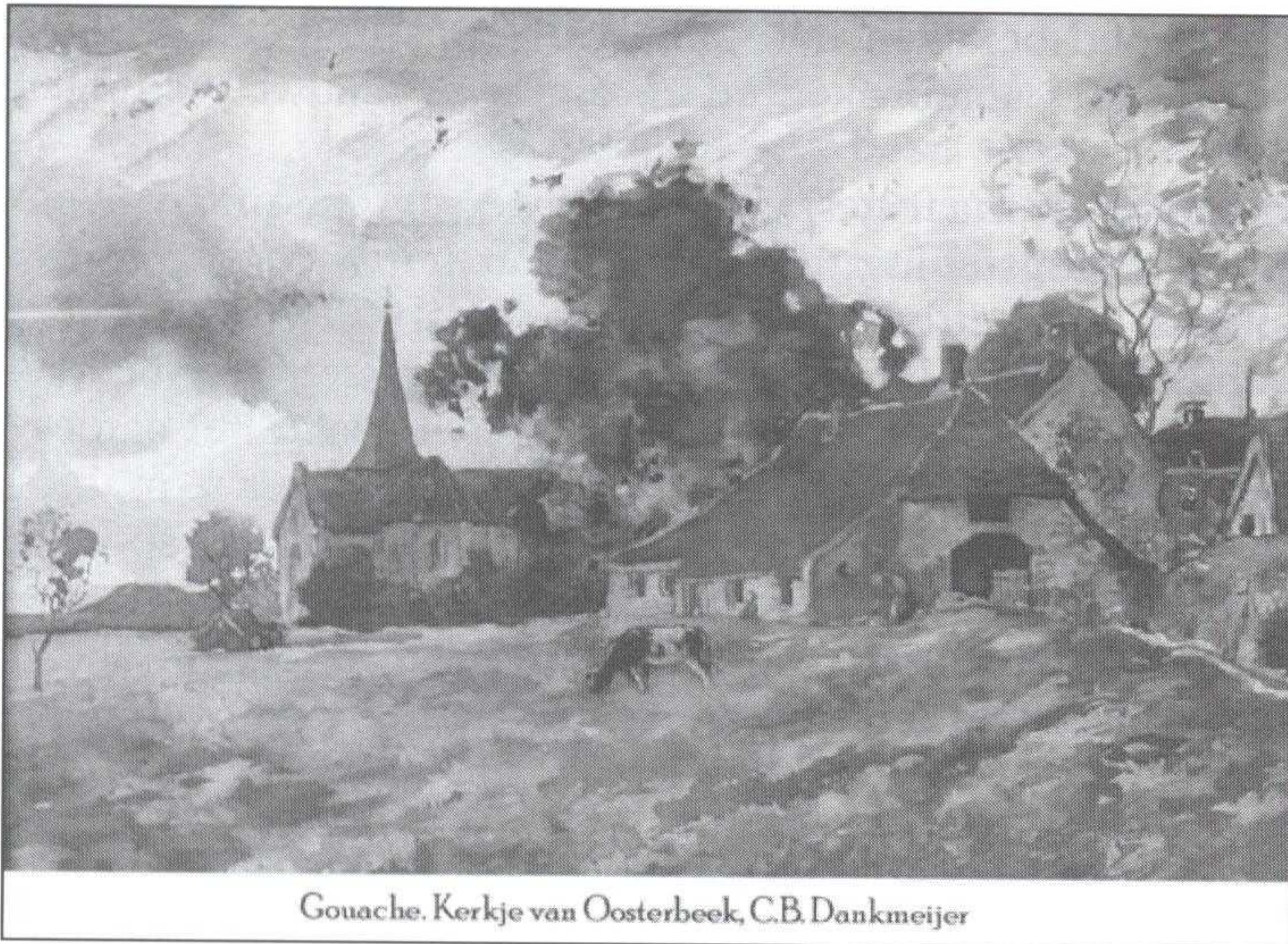
Een uitgebreidere versie van beide artikelen over Murk Balt, compleet met notenapparaat, is beschikbaar bij de redactie.

In de loop van 2005 is de woning gesloopt.

Pictura Veluvensis

Door Gerard Overkamp

Gouache. Kerkje van Oosterbeek, C.B. Dankmeijer

Al vanaf 1800 is de zuidelijke Veluwezoom voor veel schilders een geliefde plek om te werken, omdat het gevarieerde landschap van heide, heuvels van de stuwwal, bossen, beekjes en vruchtbare uiterwaarden veel inspiratie wekt. Rond 1850 treft men in Oosterbeek een wisselende groep van schilders aan, die in navolging van het befaamde Barbizon ten zuiden van Parijs nieu-

we wegen in de schilderkunst inslaan. De centrale figuur van deze groep is de in Oosterbeek wonende J. W. Bilders. Men gooide de deur van het stoffige atelier achter zich dicht, om de indrukken die men in de buitenlucht opdeed ter plaatse op het doek vast te leggen. Belangrijke schilders van de Haagse School zoals W. Roelofs, P. Gabriel, A. Mauve en de drie gebroeders Maris hebben jaren achtereen hier een aantal zomermaanden doorgebracht om samen met J. W. Bilders en zijn zoon Gerard elkaar te inspireren en van elkaar te leren. Deze beweging is zo vernieuwend geweest, dat men met recht van de Oosterbeekse School kan spreken. Na 1860 is de bloeitijd van de School als zodanig voorbij, al blijft Oosterbeek en omgeving een geliefde plek voor kunstenaars om te wonen en te werken.

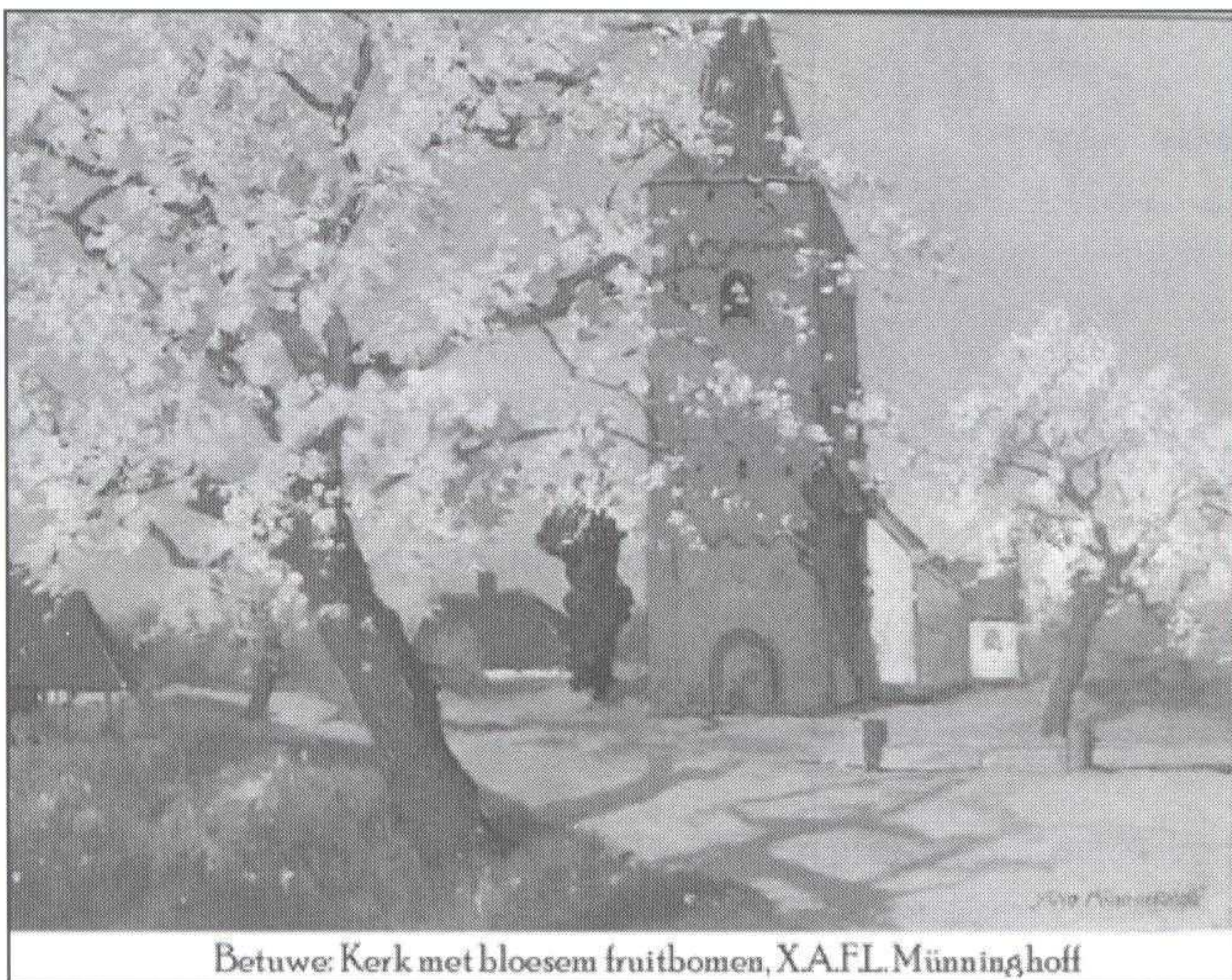
In 1895 vestigt zich TH.E.A. de Bock zich in Renkum. Daarvoor had hij al jaren 's zomers in de oranjerie van Kasteel Doorwerth gewerkt. Hij is een charismatische persoonlijkheid met capaciteiten en middelen. In 1891 had hij in Den Haag al de Haagsche Kunstkring opgericht. Ook in Renkum is hij al snel een centraal figuur die veel aankomende schilders aantrekt.

De plaatselijke bewaarschool raakt in 1901 in financiële problemen. De fanfare en een koor geven een benefietoptreden. Dan kunnen de kunstenaars niet achterblijven: De Bock, Munninghoff, Neumann (een Zwitser in Renkum), Frans Slager, Mej. Kalthoff en Van Walchren o.a. leveren kustwerken. Er wordt goed verkocht en van de opbrengst gaat 5 % naar het goede doel.

Dit gezamenlijke optreden is de kunstenaars zo goed bevallen, dat men besluit een organisatie op te richten: de kunstvereniging Pictura Veluvensis, een prestigieuze, academische naamgeving, geheel in stijl met Pulchri Studio in den Haag, Arti et Amicitiae in Amsterdam en Artibus Sacrum te Arnhem. De oprichting vindt plaats op 1 mei, 1902. De Bock, die de volgende dag naar Haarlem verhuist, wordt vanwege zijn verdiensten tot erevoorzitter benoemd. Medeoprichters zijn Dankmeijer,

Cornelis Kuypers, Van Walchren en Van Ingen, om de belangrijkste te noemen. De activiteiten van Pictura omvatten het organiseren van de jaarlijkse zomertentoonstellingen, het samenstellen van een winterportefeuille van werken op papier die met andere verenigingen worden uitgewisseld, en het houden van lezingen, teken- en muziekkavonden, en daardoor “bevorderen der belangstelling in de beeldende en aanverwante kunsten op de Veluwe en van nauwere aaneensluiting tusschen hare beoefenaren, daar vast of tijdelijk verblijf houdende”.

Voorals de eerste vijftien jaren van zijn bestaan is de vereniging zeer succesvol geweest. In 1910 telde men meer dan tweehonderd leden, die overigens lang niet allemaal in de buurt of op de Veluwe woonden. De inzenders voor de verkooptentoonstellingen kwamen uit het gehele land en velen verbleven voor enige weken of maanden hier in de buurt. Er heeft zelfs een aantal jaren in Renkum een soort

Betuwe: Kerk met bloesem fruitbomen, X.A.F.L. Münnighoff

appartementengebouw gestaan met woon- en werkruimtes voor een tiental kunstenaars. Heel wat later befaamde kunstenaars hebben hier hun eerste schreden gezet op het pad naar eeuwige roem. Rond 1910 hebben hier tientallen schilders geëxposeerd en vaak ook gewerkt: enige namen: G.A.L. Munthe, W.F. Vaarzon Morel, Hart Nibbrig, J. Surie, C. Breman, L. Gestel, J. Sluyters, D.H.W. Filarski, Germ de Jong, P. van Wijngaardt, M.E. van Regteren Altena, Hart Nibbrig. F. Bieling en D. Wig-

gers hebben hier wel een paar jaar gewoond en gewerkt, maar worden niet op de deelnemerslijsten van Pictura vermeld. Als men al deze namen bij elkaar ziet, dan is het in een oogopslag duidelijk, dat men niet van een bepaalde Renkumse School of stijl kan spreken. Daarvoor hebben de genoemde kunstenaars in te veel verschillende stijlen gewerkt, al zijn veel van hen als navolgers van de klassieke Haagse School begonnen.

Tot 1923 vinden de zomerexposities plaats in de bewaarschool te Renkum. In dat jaar wordt een nieuw gebouw betrokken in Heelsum en in dat gebouw wordt dan ook een Sociëteit gevestigd voor werkende en kunstlievende mannelijke leden van Pictura Veluvensis. Met de kunst als zodanig gaat het ondanks de inspanningen van B. Ferwerda, de onvermoeibare secretaris, langzaam bergafwaarts. Het aanbod is geringer en de kwaliteit laat ook te wensen over. Begin jaren dertig gaat het steeds moeizamer. Veelzeggend is dat men in december, 1935 pas bij de tweede poging genoeg leden kon bijeen krijgen, om statutair tot opheffing van de vereniging te kunnen besluiten.

Extra illustraties artikel Balt

Aan

Heeren Burgemeester en Welhouders van Ede.

Ter voldoening aan den inhoud van art. 5, 1° lid ~~let a~~ en *b* der woningwet
verzoekt ondergeteekende Dr M. Balt
wonende te Ede. vergunning.

oprichten
a. tot het ~~geheel vernieuwen~~ van een gebouw _____ perceel Sectie
~~gedeeltelijk vernieuwen~~
D^r No. 1301. Wijk 2^e No. _____ der kadastrale gemeente
Ede ARTIkel LEZON 20 23

b. om tot woning in gebruik te mogen ~~nemen~~ het gebouw perceel Sectie
~~geven~~
D^r No. 1301. Wijk _____ No. _____ der kadastrale gemeente
Ede

laatstelijk niet als woning gebezigd.

Hierbij worden overgelegd:

1°. een plattegrondteekening in dubbel van het ~~geheel te vernieuwen~~ gebou.
~~gedeeltelijk te vernieuwen~~ op te richten
op eene schaal van 1 à 100.

2°. _____

3°. _____

27 februari 1920
Ede, 27 februari 1920
Balt

Aanvraag van Balt voor de
tijdelijke woning.

Riconosciuta con lettera Ministeriale e premiata col Grande Diploma d'Onore
alla Esposizione di Bruxelles del 1903.

ALTI PROTETTORI

S. e. I. l'Arciduca Luigi Salvatore — S. A. B. il Principe Guy de Lusignan — S. E. M. Estrada Cabrera, *Presidente della Repub.*,
S. E. Cipriano Castro, *Presidente degli S. U. di Venezuela ecc. ecc.*

PROTETTORI E BENEFATTORI

S. E. Mirza Riza Kan — LL. AA. il Principe e la Principessa Wiszniewski — S. A. il Principe J. d'Aladro Kastrioti — LL. EE. il Principe e la Principessa de Avi
la Principessa Maria Wiazemsky — S. E. Teymur Kamel Bey — LL. EE. RR. i Cardinali Cassetta e Skerbenski — Contessa Urania Zavitziano Sdrli
Dama di S. M. la Regina d'Italia — M. C. Bischoffaheim — S. E. Emilia Seabra de Castro — E. Van de Walle, *Senatore* — E. Saavdra *Senatore* —
— Cav. Pietro Stanich — Cav. Giulio Grünwald — Cav. Joseph Keck — Smeralda Gheorghiu (*Smara*) — S. E. Moss. G. Bonomelli, *Vicario* — Contessa
— S. E. il Generale Cesare Cui, ecc.

DIPLOMA

di MEMBRO d'onore conferito al *Sig.^o Dottore Murk Balt*
per i suoi meriti *scientifici umanitari.*

Roma, il 22 marzo 1909. Registrato al N. 457 Lettera *B.*

Il Vice-Direttore Onorario
P. BERNARDINO DA MONTICCHIO

Il Direttore Onorario Perpetuo
Prof. Comm. AUGUSTO CONTI (*defunto*)

Il Direttore Generale
Prof. P. Carducci

Dit was een der huizen van Balt

Wie vindt het leuk om in een prettige sfeer in ons museum te werken?

Ons museum heeft dringend behoefte aanreceptiemedewerkers

Hun werk bestaat uit:

- Openen en afsluiten van het museum (in het weekend)
- Ontvangen van bezoekers van ons museum
- Bezoekers informeren over de collectie en de tentoonstellingen
- Bezoekers attent maken op voordelen van het lidmaatschap
- Op verzoek van een bezoeker koffie en/of thee zetten
- Eind van de dag staat opmaken van de inkomsten

Werktijden lopen parallel met de openingstijden van het museum, maar zijn uiteraard in overleg met de medewerkers van het museum vast te stellen.

**Nadere inlichtingen:
Ruud Dijkstra
Tel. 0318-619554**

Het Historisch Museum Ede bedankt haar sponsors:

AAA administratiekantoor
Advocatenkantoor Hage
Art & Indententity
Aurijschool Bert Zuidhof
Aurijschool Ouwgie
Autobedrijf J.C. van Roekel
Bang & Olufsen
Café de Pineut
De Fromagerie
De Heus optiek
Dierenspecialzaak 't Guppy
Drogisterij Karens
Ford dealer van der Kolk
Garagebedrijf Rien Meijer
Geurt van Heusden groenten en fruitspecialzaak
Hypotheek Visie
Ir. E. Lagerweij
Juwelier De Goudpoort
Kelderman Bouw
Kunsthandel Simonis & Buunk
Posthuma & Schutte Netwerknotarissen
Netwerk Notarissen
Repro Mercurius
Riemens daktechniek
Roel van Laar interieurbouw
RVS verzekeringen
Setpoint herenkleding
Siereveld Makelaardij
Slijterij Borg
Tandarts Ede
Tapascafé & restaurant & vergaderaccomodatie
 Het Oude Politiebureau
Tweeliecentrum Ede
Van der Geer
 Slagerij en catering
Visgilde Rijsemus

een winkel
vol (cadeau-)
ideeën voor
binnen en
buiten

Geels

E D E

Grotestraat 111, Ede Tel.:0318 61 92 92
geels@geelsede.nl www.geels-ede.nl

voor een
volledige
impressie
bezoek
onze
internet
site

Fahrenheitstraat 24
Postbus 262
6710 BG Ede
Tel. : (0318) 624 523
Fax: (0318) 625 161

- 24 uurs glasservice
- Onderhoudsschilderwerk
- Nieuwbouw
- Utiliteitsbouw
- Isolatieglas
- Voorzetramen
- Rolluiken
- Zonweringen enz.

Arnhem, Barneveld, Ede, Renkum

Wessels

Modestoffen

wessels modestoffen Boogstraat 4-8, Ede
0318-617215

Op het gebied van internationale modestoffen is
Wessels een begrip in de regio's Arnhem, Barneveld,
Ede, Renkum en omgeving.

- modestoffen gevarieerd van:
- trendy tot klassiek
 - lycra tot bruidsstoffen
 - ieder seizoen aanbiedingen
 - deskundig advies.

Kortom een veelzijdig assortiment

Periodieken, handelsdrukwerk,
brochures en folders
met vakmanschap vervaardigd bij:

Fahrenheitstraat 26, 6716 BR Ede, tel. (0318) 642 111, fax 642 757

AANNEMERSBEDRIJF

WILLEMSSEN & ELBERTSEN EDE

**NIEUWBOUW
VERBOUW EN ONDERHOUD**

Dwarsweg 10 - 6716 BJ Ede - Tel. (0318) 63 72 50 - Fax (0318) 63 97 62

MONDIAL MOVERS

Waaijberg verhuizers B.V.

Vlekkeloos verhuizen

overzee en over land

Ede Tel. (0318) 62 45 55 ■ **Hoogezand** Tel. (0598) 39 98 20
www.waaijberg.nl ■ info@waaijberg.nl

